

Тема 11.: Конфлікти у суспільстві

План лекції.

1. Поняття про конфлікти у суспільстві.
2. Економічні, соціальні та політичні конфлікти.
3. Конфлікти в духовній сфері суспільства.

1. Суспільство, як складний соціальний організм, живе й розвивається за своїми законами. У ньому, як і в будь-якій іншій соціальній системі, виникають конфлікти. Поняття «суспільство» вживається для позначення як людства, так і даної конкретної спільності, що в різні епохи історії з'являлася у вигляді племені, потім народності (народу), сучасних націй, звичайно, оформлених політично у вигляді держави. Процес створення націй-держав у багатьох регіонах світу далекий від завершення, й етнічні групи нерідко претендують не тільки на територіальну, або культурно-мовну автономію, але й на відділення й утворення власної держави. Протиріччя між принципом непорушності границь держав і правом народностей етнічних груп на самовизначення, пояснюване як право на відділення, пронизує сучасне суспільство і є джерелом численних конфліктів.

Об'єктивною основою виникнення конфліктів у суспільстві є наявність у ньому сукупності соціальних відносин між суб'єктами соціальної взаємодії – націями, державами, соціальними групами, партіями, союзами тощо. Тому класифікація конфліктів у суспільстві невіддільна від типології суспільних відносин, оскільки конфлікт являє собою екстремальний їхній стан, і виникає у всіх сферах громадського життя. Одна з можливих схем класифікації соціального конфлікту продовжує існування, яка була введена К.Марксом, - розподіл суспільних відносин на економічні, політичні, ідеологічні.

Таким чином, конфлікти в суспільстві поділяються на чотири основні групи: економічні, політичні, соціальні й духовні. У кожній із названих груп залежно від тих або інших чинників та умов виділяються конкретні види конфліктів. Наприклад, у групі економічних конфліктів можуть бути виділені внутрішні (що охоплюють конкретну державу) і зовнішні (міжнародні); великомасштабні й місцеві тощо. Усі ці сфери тісно пов'язані між собою.

Однак відносна самостійність і власна логіка розвитку відрізняє кожен із цих сфер суспільного життя, і тому дана класифікація в певних межах «працює» [9].

Отже, під *конфліктами в суспільстві* розуміють конфлікти різних сфер громадського життя (економічні, соціальні, політичні й духовні), в яких відбувається зіткнення інтересів, цінностей, поглядів і цілей суб'єктів соціальної взаємодії - націй, держав, класів, партій, союзів тощо [4].

2. *Економічні конфлікти* виникають між суб'єктами соціальної взаємодії на основі зіткнення економічних інтересів. Поняття економічного конфлікту означає не що інше, як боротьбу різних суспільних сил за вплив у сфері економіки: боротьбу за економічні ресурси, ринки збуту, пріоритет у виробництві товарів тощо. Головним чинником, що визначає економічні конфлікти, є відношення власності, що в тій або іншій формі знаходить своє втілення в суб'єктах соціальної взаємодії. Основними *суб'єктами* економічних конфліктів є держави, економічні союзи, великі фінансові об'єднання, монополії тощо.

Під економічними конфліктами розуміють - протиборство суб'єктів соціальної взаємодії (націй, держав, класів тощо) на основі протилежних економічних інтересів, обумовлених становищем і роллю в системі суспільних відносин (відносин власності, влади, права тощо) [4].

Економічні конфлікти можуть проявлятися на макроекономічному і мікроекономічному рівнях, і втягувати у свої орбіти тисячі й мільйони людей, політичні партії й держави. Економічні конфлікти відрізняються й за формами свого прояву. Такими *формами* можуть бути: конкуренція, економічна блокада, ембарго, страйк тощо.

Управління економічними конфліктами припускає всі види діяльності, пов'язані з прогнозуванням, попередженням і розв'язанням конфліктів. Залежно від характеру конфлікту цей процес може здійснюватися на різному рівні: міждержавному, державному, регіональному й місцевому.

Об'єктивна основа виникнення соціальних конфліктів укладена в протиріччях соціальної сфери, основними характеристиками якої є: а) комплекс умов праці, побуту й дозвілля; б) ступінь доступності культурних благ і послуг (освіти, інформації, літератури, мистецтва тощо); в) гарантії життєзабезпечення й безпеки, включаючи охорону здоров'я, соціальне забезпечення, працевлаштування, захист прав і гідність особистості; г) можливості соціальних переміщень і життєвого самовизначення (вибір професії, місця проживання тощо) [3].

Соціальні конфлікти тісно пов'язані з економікою й політикою держави й виникають як результат порушення прав і гарантій громадян, що належать до тих, або інших соціальних груп, обмеження їхніх інтересів, пов'язаних із зазначеними характеристиками соціальної сфери.

Основною *формою прояву* соціальних конфліктів є незадоволення громадян, їхній протест проти існуючої ситуації, що склалася не по їхній волі. У цьому змісті соціальні конфлікти відрізняються від інших конфліктів у суспільстві, в яких спостерігається активне протиборство зацікавлених суб'єктів соціальної взаємодії. Однак варто мати на увазі, що зростаюче незадоволення громадян у соціальній сфері може призвести до соціального бунту або вибуху, що може набути політичну спрямованість, пов'язану зі скиненням існуючої влади. Виходячи з вищесказаного, можна дати таке визначення соціального конфлікту.

Соціальні конфлікти - це особлива форма протиборства громадян із владою, обумовлена обмеженням інтересів громадян, а також порушенням їхніх прав і гарантій у соціальній сфері [6].

Розрізняють такі соціальні конфлікти:

- ✓ *глобальні* - конфлікти між суспільствами;
- ✓ *макроконфлікти* - конфлікти між великими соціальними групами всередині певної країни — це міжкласові, регіональні, національні;
- ✓ *місцеві конфлікти* — між окремими групами місцевих суспільств.

Соціальні конфлікти виникають і розвиваються в надрах соціальної структури. Соціальна нерівність і відносини панування - основна детермінанта соціального конфлікту, що реалізується у взаємовідношенні спільнот і груп.

Незалежно від того, які групи вступають у конфлікт - великі або їхні сегменти, поле конфлікту утворить певний сектор, або ж у цілому соціальну єдність. Поза соціальною єдністю не може виникнути та існувати конфлікт.

Єдність являє собою, по-перше, систему найзагальніших і глибоких зв'язків між супротивниками й інтеграційними цінностями, що роблять протидіючі сторони частинами одного цілого - даного суспільства, держави; по-друге, саме в рамках соціальної єдності формується ієрархізована система статусів, як тільки єдність поєднує різноякісні соціальні елементи; по-третє, тільки наявність соціальної єдності є основою розв'язання конфлікту між великими соціальними групами при збереженні життєздатності даного суспільства.

Соціальна єдність виражає собою, насамперед, спільність фундаментальних інтересів усіх груп населення, тобто тих об'єктивних взаємозалежностей і загальної згоди, що формуються на їхній основі, без чого дана країна, народ, державне об'єднання як реальності існувати не можуть. Така взаємозалежність і згода обумовлюються єдиним соціальним простором як життєвим середовищем, загальними способами економічної діяльності й відносин, однією системою культури, що проявляється в подібних рисах психології народу. Соціальна єдність - це вираження міри допустимості соціального конфлікту.

Соціальні конфлікти як зіткнення великих соціальних груп із приводу реалізації їхніх протилежних інтересів, пов'язаних зі статусами, реально здійснюються у вигляді групових, організованих взаємодій індивідуальних агентів. Спільний інтерес або загальна позиція, що відстоюється соціальною групою, стає реальністю для кожного члена цієї групи в тій мірі, в якій:

- а) виражає взаємну залежність індивідів у життєвому просторі в рамках соціальної структури, способу спільної діяльності й культурного середовища;

б) будучи інтерналізованою, перетворюється в соціокультурну матрицю мотивації поведінки й діяльності; соціалізація індивіда є процес переходу соціального в індивідуальне; в) втілюється в системі суспільної влади, у межах індивідуальних прав і волі кожного.

Отже, соціальне як загальне існує через індивідуальне й в індивідуальному. Соціальний конфлікт - це конфлікт із приводу загальнозначущих інтересів, цінностей, позицій та умов життя. Там, де між групами або індивідами має місце боротьба, пов'язана із захистом загальнозначущих інтересів, проявляється соціальний конфлікт. У такому випадку він становить частину, елемент більше масштабного конфлікту, а не обмежений рамками тільки індивідуальних зіткнень.

Індивідуальний агент конфлікту виступає носієм соціального, якщо він:

- ✓ частина реально діючої групи, учасник спільного з іншими членами групи протиборства;
- ✓ розглядає групові цінності як свій спільний інтерес, солідарний із групою в поглядах, що є предметом дискусій;
- ✓ представляє групу, спільність;
- ✓ і його дії оцінюються іншими членами групи й ним самим як такі, що спрямовані на захист спільних інтересів і позицій;
- ✓ і мотиви діяльності індивіда приймаються за мотиви діяльності спільності.

Таким чином, соціальний конфлікт як зіткнення великих суспільних груп реально проявляється в масі індивідуальних дій, вчинків, подій. Однак у цьому розмаїтті дій і вчинків реалізуються загальні цілі й позиції через спільні дії людей. Управління соціальними конфліктами - складний і суперечливий процес. Основне його завдання полягає в прогнозуванні і превентивному попередженні таких конфліктів. Особлива роль в управлінні соціальними конфліктами належить органам соціального управління, які на основі інформаційно-аналітичної діяльності покликані проводити науково обґрунтовану соціальну політику.

У науковій літературі до визначення політичного конфлікту підходять з різних сторін. Так, *політичний конфлікт* – це форма взаємовідносин між окремими особистостями, партіями, політичними групами, націями, державами з питань влади; - це конфлікт у системі політичних відносин, сутністю якого є боротьба за владу, її збереження або перерозподіл; - це протиборство суб'єктів соціальної взаємодії (націй, держав, класів, політичних партій, організацій і т.д.) на основі протилежних політичних інтересів, цінностей, поглядів і цілей, обумовлених становищем і роллю в системі влади.

Отже, політичний конфлікт розглядається як протиборство соціальних або політичних груп за владні пріоритети, чи із приводу влади; як боротьба різних суспільних сил за вплив в інститутах державної влади (уряді, парламенті, місцевих і регіональних органах управління тощо).

Конфлікти так чи інакше концентруються навколо проблем влади і її розподілу в суспільстві. Тому що тільки державна влада дозволяє реалізувати різні інтереси тих або інших суспільних сил, і не тільки в політику, а й у всіх інших сферах соціального життя.

Основними *суб'єктами* політичних конфліктів виступають: держави, міжнародні політичні союзи, політичні партії, організації тощо.

Конфлікти властиві всім сферам суспільних відносин, і хоча майже кожен із них може мати політичне значення, але тільки конфлікти із приводу влади, через відносини панування й підпорядкування є політичними.

Однією з істотних *особливостей* політичних конфліктів є те, що в них переплітаються практично всі суспільні інтереси - економічні, політичні, соціальні й духовно-ідеологічні. У силу цього політичні конфлікти є найгострішими й всеосяжними. Вони втягують у свою орбіту мільйони людей. Інтенсивність і гострота політичних конфліктів обумовлена тим, що вони завжди ідеологічно мотивовані й інституційно організовані.

Форми прояву політичних конфліктів відрізняються своїм розмаїттям і динамікою. Серед них важливо виділити легітимні й нелегітимні, що завжди

мають тенденцію до взаємопереходу. Серед різних форм політичних конфліктів широке поширення в політичній практиці одержали: мітинги й демонстрації, політичні революції й перевороти, політичні кризи й дискусії тощо. Особливою формою прояву політичних конфліктів є війни й збройні конфлікти, які можна об'єднати в одне поняття - військові конфлікти.

Управління політичними конфліктами здійснюється на міжнародному, державному, регіональному і місцевому рівнях. Особливе місце в управлінні політичними конфліктами належить державі, міжнародним політичним партіям та іншим суб'єктам політичних відносин на відповідних рівнях [4].

Політичний конфлікт - це не тільки вираження сутності людини, коли вона бере участь у системі владних, політичних відносин, але й умова формування самої політичної людини. В умовах внутріполітичного конфлікту підвищується ймовірність зміни політичних лідерів - політиків, що представляють тих, від чийого імені вони приймають рішення.

Виходячи із критерію *суб'єктів*, політичні конфлікти можна класифікувати на класові й змішані, *за своїм соціальним складом* - партійні й надпартійні, масові й елітарні, групові конфлікти - між «партією влади» і народом.

Політичні конфлікти розрізняються також по тому, за тим, на якому *рівні поля* вони виникають і розгортаються: конфлікти на вищому рівні організації влади й управління; на регіональному; місцевому; у центрі політичної системи або на її периферії.

З основного предмета політичні конфлікти поділяються на:

✓ *радикальні*, предметом яких є існуюча система державної влади в цілому, пануючий режим. Кінцевий підсумок розв'язання конфлікту - зміна політичної системи. Його суб'єктами виступають пануючі сили й підвладні верстви населення, а також ті, що беруть участь у системі влади, але незадоволені своїм політичним статусом.

✓ *часткові*, які зачіпають буття окремих частин політичної системи або політики правлячих сил, не відповідних інтересам і цілям соціальних

носіїв системи. Їхнє вирішення пов'язане із частковими змінами в політиці влади, у владних структурах. Суб'єктами часткового політичного конфлікту виступають інститути й організації, що здійснюють владу й управління в рамках даної політичної системи, але займають різні статуси і позиції [8].

Отже, політика, сфера політичних відносин - це світ, де миру немає й бути не може. Світ політичного - це сфера не тільки постійної, але й підвищеної в порівнянні з іншими сферами громадського життя конфліктності.

3. *Духовні конфлікти* - це протиборство суб'єктів соціальної взаємодії на основі протилежних інтересів і поглядів у процесі виробництва, розподілу й споживання духовних цінностей [4].

Такі конфлікти охоплюють сферу суспільної свідомості, науку, релігію літературу, мистецтво, а також соціальні інститути, які управляють цими явищами.

Суб'єктами конфліктів у духовній сфері можуть бути як окремі держави, міжнародні співтовариства, соціальні групи, партії тощо, так й окремі особистості. Однією з істотних особливостей таких конфліктів є те, що вони зачіпають культуру народів, їхні традиції й звичаї.

Конфлікти в духовній сфері досить різноманітні. Найпоширенішими й гострішими з них є релігійні конфлікти, конфлікти у сфері мистецтва, а також ідеологічні конфлікти. Основними *формами прояву* таких конфліктів є: дискусії, критика, переслідування інакомислячих тощо. Найпоширенішою й гострішою формою духовних конфліктів є ідеологічна боротьба.

Ідеологічні конфлікти – конфлікти, які виникають на ґрунті ідеологічних розбіжностей. Ці конфлікти характерні тим, що причина їхнього виникнення полягає в різному відношенні до системи ідей, які виправдовують та узаконюють відносини субординації, домінування й основи світогляду в різних групах суспільства [4].

Таким чином, каталізатором протиріч є елементи віри, релігійні або ж

соціально-політичні устремління. Ці конфлікти можуть виникати як на рівні макросередовища (суспільства), так і в малочисельних об'єднаннях, між окремими особистостями. Вони можуть бути глибокими, гострими й важкорозв'язуваними; касатися відносин щодо політики держави тієї або іншої партії, пов'язаними з міжнаціональними, сімейними відносинами тощо.

Релігійні конфлікти - це зіткнення і протиборство (протидія) між носіями релігійних цінностей (від окремих індивідів (віруючих) до конфесій), які обумовлені відмінностями в їхньому світосприйманні, уявленнях і відношенні до Бога, різним становищем та участю в релігійному житті [4].

За своїми типологічними характеристиками релігійні конфлікти є насамперед соціальними, оскільки сама релігія є первинною, глибинною підставою людського суспільства, що виникло в межах загальної релігії як усвідомлення людьми їхньої певної спільності.

Важливим елементом розкриття сутності релігійних конфліктів є їхній зв'язок із національно-етнічними характеристиками. Так, разом із формуванням етносів у народностей і націй, ускладненням суспільства з'являються національно-державні релігії, які відіграють досить значну роль при створенні державної організації. У той же час релігійні конфлікти мають і політичний аспект, тому що більшість цивілізованих націй формувалися в межах політичних організацій, політичних держав на підставі загальної релігії.

Однією з важливих типологічних характеристик релігійних конфліктів є історичний аспект, що дозволяє точніше з'ясувати їхній генезис і вид завдяки визначенню зовнішніх меж у просторі й часі.

Релігійним конфліктам властиві також психологічні характеристики. По-перше, будь-який конфлікт, у тому числі релігійний, - це багатомірне психологічне явище, що має потребу у витратах духовних і фізичних сил, а іноді жертв, аж до втрати життя, не говорячи вже про руйнування матеріальних цінностей, знешкодження природи тощо. По-друге, коли мова йде про психологію розвитку конфлікту, маються на увазі типи поведінки

людей у ньому - від агресивної до таких проявів, коли людина схильна уникнути конфліктної ситуації.

Об'єктивним джерелом конфліктів виступають ціннісно-нормативні системи суспільства.

Розмаїтість причин та умов ходу релігійних конфліктів обумовлює розмаїття форм прояву, динаміки й ступеня інтенсивності цих конфліктів.

У конфліктологічних дослідженнях виділяють таку *типологію релігійних конфліктів.*

Залежно від *характеру цінностей і поглядів*, які зіштовхнулися в релігійному конфлікті, вони можуть бути а) *антагоністичними* (коли інтереси конфліктуючих сторін протилежні, а часто навіть несумісні) і б) *неантагоністичними* (коли інтереси сторін не містять істотні протиріччя, але їхнє розуміння може бути неоднаковим); в) *явними, прихованими й латентними* (залежно від того, наскільки очевидно реалізуються ворожі дії); г) *зовнішніми* (якщо протиріччя, які викликали конфлікт, перебувають, наприклад, за межами конфесій, елементами яких є конфліктуючі суб'єкти) або д) *внутрішніми* (коли протиборство відбувається в межах певної релігійної єдності [9]).

Отже, якісна відмінність релігійних конфліктів обумовлена історичними епохами, соціальним часом, простором, а також відповідними традиціями різних народів, типом соціальних систем і, нарешті, специфікою конкретних людських співтовариств - країн.

Управління конфліктами в сфері духовних відносин припускає всі види діяльності, пов'язані із прогнозуванням, попередженням, обмеженням і розв'язанням конфліктів.